

ساختار جامع فعالیت‌های فوق برنامه ویژه دانش آموزان دختر دوره متوسطه اول*

♦ بی‌بی‌رباب رئیس‌منشادی^۱ ♦ دکتر سیدکاظم علوی‌لنگرودی^۲ ♦ دکتر احمد زندوآنیان^۳

چکیده:

دوران نوجوانی سرشار از فرصت یادگیری صلاحیتها و مهارتهای جدید است. از آنجا که برنامه‌های مدارس دوره متوسطه به همه جنبه‌های رشد نمی‌پردازند، ضرورت دارد که هر نوجوان در فعالیتهای فوق برنامه شرکت کند. منظور از فعالیتهای فوق برنامه، هر نوع فعالیت خارج از برنامه درسی رسمی است که در آن دانش آموزان مشارکتی فعالانه، داوطلبانه و سازنده دارند. تنوع فعالیتهای فوق برنامه به افزایش تحرک بدنی، صیانت از آسیبهای فضای مجازی، کسب مهارت و تقویت آموزشهای مدرسه‌ای می‌انجامد. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف شناسایی ساختار جامع فعالیتهای فوق برنامه ویژه دانش آموزان دختر دوره متوسطه اول با به کارگیری روش تحقیق آمیخته اکتشافی (کیفی - تحلیل محتوا و کمی - توصیفی پیمایشی) در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ در مدارس ناحیه یک شهر یزد انجام شده است. جامعه آماری شامل سه گروه مدیران مدارس دخترانه (۲۸ نفر)، دانش آموزان دختر (۷۰۰۰ نفر) و مادران (۷۰۰۰ نفر) بود. داده‌های کیفی طی مصاحبه با ده مدیر مدرسه بر اساس اصل اشباع نظری و روش نمونه‌گیری هدفمند گردآوری شد، سپس ۳۷۵ دانش آموز و ۳۵۵ نفر از مادران به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب و به پرسشنامه‌های محقق ساخته پاسخ دادند. سه‌سوسازی نتایج تحلیل محتوای داده‌های کیفی و تحلیل واریانس رتبه‌ای فریدمن داده‌های کمی نشان داد که اولویت فعالیتهای فوق برنامه از نظر مدیران مدارس دخترانه، دانش آموزان و مادران به ترتیب، فعالیتهای ورزشی، فرهنگی - هنری، مهارتی - حرفه‌ای، با اختیار خود در منزل، آموزشی - درسی و مذهبی - معنوی است که می‌توان آنها را مبنای طراحی و اجرای فعالیتهای فوق برنامه در مدارس قرار داد.

کلید واژگان: فعالیتهای فوق برنامه، نوجوانی، دوره متوسطه اول، دختران

© تاریخ پذیرش: ۹۹/۷/۳۰

© تاریخ دریافت: ۹۸/۸/۱۴

* این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول است.

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته تحقیقات آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. robab.rays@yahoo.com
 ۲. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. kalavi@yazd.ac.ir
 ۳. نویسنده مسئول: استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. azand2000@yazd.ac.ir

مقدمه

تعلیم و تربیت از نظر افلاطون فراهم کردن شرایط و زمینه‌های شکوفا ساختن استعدادهای آدمی است (پاک‌سرشت، ۱۳۸۷). شکوهی (۱۳۸۱) با تقسیم استعدادها به عمومی و خاص، رسالت دوره ابتدایی را پرورش استعدادهای عمومی و رسالت دوره متوسطه را راهنمایی تحصیلی و پرورش استعدادهای خاص به‌منظور فراهم ساختن زمینه‌های زندگی شغلی می‌داند. برای تحقق بخشیدن به هدف دوره متوسطه، دو راه پیش‌روست: یکی برنامه‌درسی رسمی و دیگری فعالیتهای فوق‌برنامه و غیررسمی (بر اساس علاقه، تجربه و ابتکار دانش‌آموزان)، که هدفش فراهم کردن شرایط لازم برای رشد دانش‌آموزان و کسب مهارت‌های ضروری برای بهره‌مندی از زندگی سالم اجتماعی است. تنوع فعالیتهای پرورشی و اجتماعی برای دانش‌آموزان، فرصت تمرین زندگی در جامعه بزرگ‌تر را مهیا می‌سازد (رحمانی، ۱۳۸۸). ارسطو برای فراغت اهمیت فوق‌العاده قائل است و می‌گوید انسان طوری آفریده شده است که بتواند هم خوب کار کند و هم از نتایج کار خود در اوقات فراغت بهره‌مند گردد. فراغت را نباید با بازی و سرگرمی یکی گرفت. بدون داشتن فراغت، انسان از لذت واقعی و خوشبختی برخوردار نیست (پاک‌سرشت، ۱۳۸۷).

مرور چارچوب نظری نشان می‌دهد در نظریه انرژی اضافی^۱ شیلر^۲ و اسپنسر^۳، نوجوانان طی بازی و فعالیتهای خودخواسته انرژی اضافی خود را تخلیه می‌کنند. در نظریه پیش‌تمرین^۴ کارل گروس^۵، فعالیتهای آزادانه، نوجوانان را برای زندگی بعدی آماده می‌کند. در نظریه رفع خستگی^۶ لازاروس^۷ و پاتریک^۸، فعالیتهای داوطلبانه فرصتی است برای تجدید قوا، رفع خستگی و آرمیدگی نوجوانان. در نظریه تکرار فعالیتهای اجدادی^۹ استنلی هال^{۱۰}، فعالیتهای پدیده‌ای طبیعی و ارثی هستند. در نظریه دهلیز فعالیتهای غریزی^{۱۱} کار^{۱۲}، فعالیتهای چون دهلیزی‌اند که غرایز از آن سر بیرون می‌آورند. در نظریه آدلر^{۱۳}، افراد از بازی و فعالیت برای از بین بردن حقارت و ناکامی خود و ظاهر ساختن نوعی برتری بهره می‌گیرند. در نظریه ژان شاتو^{۱۴}، افراد به فعالیتهایی می‌پردازند که از آن لذت می‌برند. در نظریه پیازه^{۱۵}،

1. Surplus energy theory
2. Schiller
3. Spencer
4. Pre-exercise theory
5. Groos
6. Relaxation theory
7. Lazarus
8. Patrick
9. Recapitulation theory
10. Stanley Hall
11. Catharsis theory
12. Carr
13. Adler
14. Jean Château
15. Piaget

فعالیتها زمینه تجربه جذب و انطباق تحول شناختی^۱ را فراهم می کنند (احمدوند، ۱۳۹۱). از نظر روسو^۲، مشاهده و تجربه مستقیم محیط طبیعی در ۱۲ تا ۱۵ سالگی (پیش نوجوانی امیل) کمک می کند تا به تدریج احساسات و عواطف به ایده ها و افکار تبدیل شوند (گوتک^۳، ۱۹۹۷، ترجمه پاک سرشت، ۱۳۸۰). در فلسفه دیویی^۴ برنامه درسی باید پویا، برآمده از درون دانش آموز و فعالیتهایش و همراه با کنترلی خودخواسته باشد (باقری، ۱۳۸۹).

پوزنر^۵ (۱۹۷۳) برنامه درسی فوق برنامه را یکی از پنج نوع برنامه درسی می داند (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۶). ملکی (۱۳۹۱) تربیت غیررسمی (فعالیهای فوق برنامه که دانش و مهارتهای فرد را غنی تر می کند) را شامل آموخته هایی می داند که نه تنها تضادی با برنامه درسی ندارند، بلکه مکمل تربیت رسمی هستند. از این رو فعالیت فوق برنامه، تنها برای استراحت و شادی دانش آموزان نیست، بلکه همانند برنامه درسی رسمی، به دنبال ایجاد فرصتهای یادگیری برای آنهاست (امام جمعه، احمدی و تیمورنیا، ۱۳۹۲). به نظر سابو و مورشیانو^۶ (۲۰۱۵)، فعالیتهای فوق برنامه، با غنی تر کردن مهارتهای عملی مورد نیاز بازار کار و توسعه شخصیت نوجوانان برای زندگی، آموزش معمول مدرسه را تکمیل می کنند. این گونه فعالیتها باید با توجه به ویژگیهای بومی و مسائل مهم از نظر مدیران، دانش آموزان و خانواده ها طراحی و اجرا شوند تا موضوعات درسی را با دنیای خارج از کلاس پیوند دهند. معلم به مدد این فعالیتهای دانش آموزان را تشویق می کند تا برای برآوردن نیازهایشان بکوشند و مسئولیت پذیر باشند. به این ترتیب زمینه خود پرورشی دانش آموزان فراهم می آید (تصویررودی، ۱۳۸۴؛ به نقل از حیدرزاده، ۱۳۹۰).

بررسی برنامه درسی دانش آموزانی که در حال گذر از کودکی به دوره نوجوانی اند، بر نیاز به محیطی با کارکردی متمایز برای گروه سنی ۱۰ تا ۱۴ سال تأکید دارد. محیطی که مهم ترین چیز در آن یادگیرنده است و باید فرصت کسب موفقیت با هدف برآوردن نیازهای شخصی و آموزشی برای همه دانش آموزان فراهم شود (احمدی، ۱۳۹۲). در تنظیم برنامه های درسی باید به استعدادها و نیازهای دانش آموزان توجه شود. اگر مدارس خود را به برنامه درسی محدود کنند، از آزادی و ابتکار عمل برای اجرای فعالیتهای فوق برنامه که بیشتر از میزان علاقه و قدرت ابتکار دانش آموزان متأثر می شوند، محروم خواهند شد (سلجوقی، ۱۳۹۲).

در جهان امروز، نوجوانان همزمان با تحول رشد شناختی (از عملیات عینی به انتزاعی)، بحران بلوغ، هویت جویی، تأثیرپذیری از همسالان، کسب اطلاعات مختلف (گاهی غیراخلاقی) از شبکه های مجازی و گرایش بیشتر به جنس مخالف را در دوره مهم دانش آموزی (تصمیم گیری درباره انتخاب رشته

1. Theory of cognitive development
2. Rousseau
3. Gutek
4. Dewey
5. Posner
6. Sabo & Mureşianu

تحصیلی که مقدمه انتخاب شغل و تعیین هویت بزرگسالی است) تجربه می‌کنند. نوجوان امروز اوقات فراغت و وسایل سرگرمی فراوانی دارد، لکن به ارزش اجتماعی و اخلاقی همه آنها نمی‌توان اطمینان کرد (شعاری‌نژاد، ۱۳۹۳). سبک زندگی نوجوانان با استفاده و تأثیرپذیری روزافزون از شبکه‌های مجازی در اوقات فراغت بسیار تغییر یافته است (فرزانه و فلاحی‌شهاب‌الدینی، ۱۳۹۴).

بر اساس پژوهش‌های انجام شده، بیشتر بزه‌کارها و آسیبهای جسمانی در فاصله ساعتی که نوجوانان تحت نظارت خانه و مدرسه نیستند رخ می‌دهد و زمان تعطیلی مدارس، خطرناک‌ترین ساعات برای آنهاست (شکوهی‌یکتا و پرند، ۱۳۸۲). مدرسه می‌تواند با تنظیم فعالیتهای فوق‌برنامه، اوقات فراغت دانش‌آموزان را با فعالیتهای معقول و مشروع پر کند و آنها را به تدریج به سوی فعالیتهای تفریحی و استفاده سالم از اوقات فراغت راهنمایی کند. رضایت خاطر دانش‌آموز وقتی تأمین می‌شود که بداند خودش می‌تواند رغبتها و نیازهایش را کشف و ارضا کند و آنها را به طرز مطلوب، رشد و گسترش دهد (شعاری‌نژاد، ۱۳۹۳).

پیشینه پژوهشی جهانی و ملی نشانگر مزایای چشمگیر فعالیتهای فوق‌برنامه است. فلدمن و ماتجاسکو^۱ (۲۰۰۵) با مرور جامع پیشینه‌های موجود دریافته‌اند که غالباً ارتباطی مثبت میان مشارکت در فعالیتهای فوق‌برنامه مدرسه - محور با پیشرفت تحصیلی و سازگاری روان‌شناختی وجود دارد. هانکوک، دایک و جونز^۲ (۲۰۱۲) در پژوهش «شرکت نوجوانان در فعالیتهای فوق‌برنامه: تأثیر آن روی مهارتهای رهبری» در آمریکا دریافته‌اند که ادراکات نوجوانان به سمت مهارتهای رهبری خود با دخالت فعالیتهای فوق‌برنامه تحت تأثیر قرار گرفته است. آنو و میشر^۳ (۲۰۱۳) در پژوهش «تأثیر فعالیتهای فوق‌برنامه دانش‌آموزان در یک مدرسه خصوصی هندوستان» دریافته‌اند که مزایای شرکت در فعالیتهای فوق‌برنامه شامل پیشرفت تحصیلی، شرکت منظم در مدرسه و داشتن یک خودپنداره بالاتر است. شوپباخ^۴ (۲۰۱۴) در پژوهش «اثر فعالیتهای فوق‌برنامه و کیفیت آنها بر پیشرفت ریاضیات دانش‌آموزان ابتدایی سوئیس» دریافت دانش‌آموزانی که در فعالیتهای فوق‌برنامه مشتاقانه حضور داشتند، بهبود بیشتری در پیشرفت درس ریاضی داشتند. آداجی - محیا، گیبسون چیمبرز، لی و سارجنت^۵ (۲۰۱۴) دریافته‌اند که شرکت در ورزشهای تیمی همراه با مربی به‌مثابه یک فعالیت فوق‌برنامه در میان نوجوانان (۱۰ تا ۱۴ سال) با کاهش خطر آغاز مصرف سیگار همراه است و مشارکت و عضویت در باشگاههای مدرسه با کاهش خطر آغاز مصرف الکل همراه است. بکبان و الجاراله^۶ (۲۰۱۵) در پژوهش «فعالیهای فوق‌برنامه و اثراتش بر معدل دانش‌آموز» در جده عربستان دریافته‌اند دانش‌آموزانی که در فعالیتهای فوق‌برنامه

1. Feldman & Matjasko
2. Hancock, Dyk & Jones
3. Annu & Mishra
4. Schuepbach
5. Adachi-Mejia, Gibson Chambers, Li & Sargent
6. Bakoban & Aljarallah

شرکت کرده‌اند معدل بالاتری از کسانی دارند که شرکت نکرده‌اند. مارتینز، کوکر، مک ماهن، کوهن و تاپا^۱ (۲۰۱۶) در پژوهش «شرکت در فعالیتهای فوق برنامه: شناخت تفاوتها در برداشت از جو مدرسه» در ایالات متحده دریافتند که دانش آموزان درگیر در فعالیتهای فوق برنامه، ادراکی مطلوب تر از امنیت عاطفی، اجتماعی، پشتیبانی بزرگسالان، حمایت از دانش آموزان و ارتباط مدرسه داشته‌اند. دنو و گوای^۲ (۲۰۱۷) در پژوهش «انگیزه در زمینه فعالیتهای فوق برنامه و انگیزه در مدرسه» در کانادا دریافتند که شرکت در فعالیتهای فوق برنامه انگیزه دانش آموزان را افزایش می‌دهد. روالکابا، گالگوس، بورژس و گونزالز^۳ (۲۰۱۷) در پژوهش «فعالیتهای فوق برنامه و تعلق به گروه به عنوان عامل محافظتی در نوجوانی» در مکزیک دریافتند نوجوانانی که به گروههای اجتماعی، هنری و ورزشی تعلق داشتند، سطح بالاتری از هوش هیجانی و انعطاف پذیری را در مقایسه با افرادی که به هیچ گروهی تعلق نداشتند، دارند. وایت، اسکات و مانسن^۴ (۲۰۱۸) با مطالعه ۳۱۲ جوان در ایالات متحده دریافتند که شرکت در فعالیتهای فوق برنامه با کسب نمرات بهتر، اشتیاق تحصیلی بالاتر و همچنین فارغ التحصیلی از دبیرستان مرتبط است. دنو، گوای، راتله^۵، دوشن^۶ و گوای (۲۰۱۹) دریافتند شرکت بیشتر در فعالیتهای فوق برنامه در دوره دبیرستان، افزایش جستجوی حرفه و کاهش بی تصمیمی شغلی را در سالهای آتی پیش بینی می‌کند. پژوهش ناگوویچین، اوسیپوف، کودریاوتسف و مارکوف^۷ (۲۰۲۰) تأثیر فعالیتهای فوق برنامه را در کاهش ناهنجاریهای شناختی^۸ (ناسازگاری روانی اجتماعی^۹، تزلزل عصبی روانی^{۱۰}، ناراحتی روانی عاطفی^{۱۱}) دانشجویان خارجی دانشگاههای روسیه نشان دادند. مطالعه طولی لانگ^{۱۲} (۲۰۲۰) در ایالات متحده نشان داد که مشارکت نوجوانان در فعالیتهای فوق برنامه ورزشی، غیرورزشی یا ترکیبی از آنها ارتباطی مثبت با موفقیت تحصیلی در آموزش عالی دارد.

پژوهش رحیمی، رضایی نیارکی و زراعتی ایده‌لو (۱۳۹۳) نشان داد که از دیدگاه مدیران، دبیران و دانش آموزان، شرکت در فعالیتهای فوق برنامه ورزشی، مذهبی، هنری، اردو، بازدید، تشکلهای دانش آموزی، علمی و پژوهشی بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان تأثیری معنادار دارد. نوروزی مصیر و رحمانی (۱۳۹۵) دریافتند که دانش آموزان مدارس متوسطه دارای فعالیتهای فوق برنامه در مقیاس رشد

1. Martinez, Coker, McMahon, Cohen & Thapa
2. Denault & Guay
3. Ruvalcaba, Gallegos, Borges & Gonzalez
4. White, Scott & Munson
5. Ratelle
6. Duchesne
7. Nagovitsyn, Osipov, Kudryavtsev & Markov
8. Cognitive dissonance
9. Socio-psychological maladjustment
10. Neuro-psychiatric instability
11. Psycho-emotional discomfort
12. Long

مهارت‌های اجتماعی کل ماتسون و مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی مناسب و تعامل با همسالان نمرات معنادار بالاتر و در مؤلفه‌های رفتارهای غیراجتماعی، پرخاشگری و رفتارهای تکانشی، نمرات معنادار پایین‌تر نسبت به دانش‌آموزان مدارس فاقد فعالیت‌های فوق‌برنامه کسب کرده‌اند.

با توجه به اینکه دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه با مسائل متعدد مواجه‌اند که بی‌توجهی به این مسائل ممکن است دوره نوجوانی را به دوره‌ای پرمخاطره تبدیل کند، دغدغه اصلی این پژوهش شناسایی و فراهم‌سازی فرصت انتخاب و مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه فوق‌برنامه در اوقات فراغت همسو با چارچوب برنامه‌درسی رسمی (در داخل یا خارج مدرسه) است که ارزش تربیتی دارند، به نتایج ارزشمندی برای فرد و جامعه می‌انجامد و می‌توانند نسل نوجوان در برابر آسیب‌های اجتماعی و مجازی باشند. از این‌رو پژوهش حاضر با هدف شناسایی ساختار جامع فعالیت‌های فوق‌برنامه بر اساس دیدگاه مدیران، دانش‌آموزان و مادران طراحی شده و سؤالات پژوهشی عبارت‌اند از:

۱. وضعیت موجود اجرای فعالیت‌های فوق‌برنامه در مدارس دخترانه دوره متوسطه اول از دیدگاه مدیران چگونه است؟
۲. ساختار مطلوب فعالیت‌های فوق‌برنامه از دیدگاه دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه اول چگونه است؟
۳. ساختار مطلوب فعالیت‌های فوق‌برنامه از دیدگاه مادران دانش‌آموزان دوره متوسطه اول چگونه است؟
۴. ساختار پیشنهادی و جامع فعالیت‌های فوق‌برنامه برای دختران دوره متوسطه اول با توجه به مقایسه نظرات مدیران، مادران و دانش‌آموزان چگونه است؟

روش پژوهش

این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها، آمیخته اکتشافی است. در بخش کیفی از طریق مصاحبه با مدیران مدارس دخترانه در زمینه وضعیت موجود فعالیت‌های فوق‌برنامه نظرسنجی شده است. در بخش کمی به‌روش توصیفی - پیمایشی و با به‌کارگیری پرسشنامه محقق‌ساخته از دانش‌آموزان و مادران آنها درباره فعالیت‌های فوق‌برنامه نظرسنجی شده است. جامعه آماری در این پژوهش مدیران (زن)، مادران و دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه اول ناحیه یک یزد بوده است. تعداد کل مدیران ۲۸ نفر، تعداد دانش‌آموزان ۷۰۰۰ نفر و مادران ۷۰۰۰ نفر بودند (این آمار در تاریخ ۱۳۹۶/۸/۲۰ از آموزش و پرورش ناحیه یک یزد دریافت شد). مدیران با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و با آنها مصاحبه به‌عمل آمد. پژوهشگران پس از مصاحبه با ۷ مدیر به اشباع رسیدند و پس از آن با داده‌های تکراری مواجه شدند اما مصاحبه‌ها تا ۱۰ مدیر ادامه یافت. حجم نمونه دانش‌آموزان و مادران از طریق جدول مورگان و کرجسی ۳۷۵ نفر تعیین شد که به‌روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند. پژوهش حاضر دارای سه ابزار است: فرم مصاحبه با مدیران و دو پرسشنامه محقق‌ساخته

فعالیت‌های فوق برنامه (فرم دانش آموز و فرم مادر).

بر اساس مطالعه پیشینه علمی و نظرخواهی از استادان دانشگاه یزد، پیش نویس دو پرسشنامه تدوین و روی سی نفر از دانش آموزان و مادرانشان اجرای مقدماتی شد و با توجه به پاسخها، اصلاحاتی صورت گرفت. لذا پرسشنامه‌ها دارای روایی صوری و محتوایی است. هر پرسشنامه ۷ سؤال دارد. در هر دو پرسشنامه محقق ساخته، فعالیت‌های فوق برنامه به شش دسته اصلی فعالیت‌های ورزشی، مهارتی-حرفه‌ای، فرهنگی-هنری، مذهبی-معنوی، آموزشی-درسی و با اختیار خود در منزل تقسیم شدند. یک سؤال کلی برای رتبه‌بندی شش دسته اصلی است و شش سؤال دیگر مربوط به فعالیت فوق برنامه است که مجدداً به شش زیرمجموعه تقسیم شده است. پاسخ‌دهندگان به هر سؤال از ۱ (نشانگر بیشترین علاقه) تا ۶ (نشانگر کمترین علاقه) رتبه داده‌اند. به سبب تنوع فعالیت‌های پیشنهادشده ذیل شش دسته فوق‌الذکر، محاسبه آلفای کرونباخ غیرممکن بود. ۳۷۵ پرسشنامه را دانش آموزان مدارس جوادیه، امام حسین، منصب‌دار و شیخداد یزد (۱۲۱ نفر پایه هفتم، ۱۳۷ نفر پایه هشتم و ۱۱۷ نفر پایه نهم) تکمیل کردند. در جلسه اولیای مدرسه با مادران، ۳۷۵ پرسشنامه توزیع شد اما مادران ۳۵۵ پرسشنامه را تکمیل کردند و عودت دادند. برای داده‌های کیفی (سؤال پژوهشی اول) از تحلیل محتوا استفاده شد. سؤالات پژوهشی دوم و سوم با آزمون تحلیل واریانس رتبه‌ای فریدمن تحلیل شدند. برای پاسخ به سؤال پژوهشی چهارم، به مدد سه‌سوسازی^۱ یافته‌ها، بر اساس نتایج سؤال پژوهشی اول (مصاحبه با مدیران) و نتایج سؤالات پژوهشی دوم و سوم (پرسشنامه‌های دانش آموزان و مادران)، ساختار جامع فعالیت‌های فوق برنامه ویژه دانش آموزان دختر دوره متوسطه اول تدوین شد.

یافته‌ها

سؤال پژوهشی اول: وضعیت موجود اجرای فعالیت‌های فوق برنامه در مدارس دخترانه دوره متوسطه اول از دیدگاه مدیران چگونه است؟

جدول ۱. دیدگاه‌های مدیران درباره فعالیت‌های فوق برنامه

ردیف	گزیده‌ای از سخنان مدیران
۱	اختصاص نیافتن هزینه سرانه از سوی آموزش و پرورش و نبود نیروی جوان برای راه‌اندازی کلاسهای فوق برنامه
۲	برگزاری کلاسهای فوق برنامه با توجه به مسابقاتی که آموزش و پرورش برگزار می‌کند
۳	همراهی خانواده‌ها با دانش آموزان، در مشارکت دانش آموزان در فعالیت‌های فوق برنامه مؤثر است.

1. Triangulation

جدول ۱. (ادامه)

ردیف	گزیده‌ای از سخنان مدیران
۴	مسئولیت‌پذیری یکی از مهارت‌هایی است که نوجوانان باید در کلاسهای فوق‌برنامه یاد بگیرند.
۵	سعی شده در این مدرسه برگزاری کلاسها و فعالیتهای فوق‌برنامه دانش‌آموز - محور باشد.
۶	شرکت کردن اکثر دانش‌آموزان در فعالیتهای فوق‌برنامه و مسئولیت دادن به دانش‌آموزان کمرو، خجالتی و بی‌علاقه
۷	هیچ محدودیتی در شرکت همه دانش‌آموزان در فعالیتهای فوق‌برنامه نیست.
۸	فعالیتهای فوق‌برنامه در زمینه آموزشی و پرورشی باید به یک‌اندازه باشد و یکی نباید جای دیگری را بگیرد.
۹	در نظر گرفتن ساعات بیشتری برای این فعالیتها
۱۰	برگزاری فعالیتهای فوق‌برنامه بیشتر در زمینه آموزشی مثل کلاسهای تست‌زنی و آزمونها

جدول ۲. فراوانی فعالیتهای اجراشده از سوی مدیران زن در مدارس دخترانه

ردیف	فعالیتهای فوق‌برنامه اجرا شده	فراوانی
۱	اجرای فعالیتهای فوق‌برنامه‌ای که اداره آموزش و پرورش بخشنامه می‌کند	۱۰
۲	اجرای کلاسهای تست‌زنی و تقویتی در زمینه آموزش در ساعاتی غیر از ساعاتی مدرسه	۱۰
۳	اجرای اردوی درون - مدرسه‌ای	۸
۴	اجرای طرح کرامت در میان دانش‌آموزان برای یادگیری مهارتهای اجتماعی	۸
۵	اجرای المپیادهای بین - مدرسه‌ای و حضور دانش‌آموزان در این المپیادها	۷
۶	دعوت مبلغان مذهبی به مدارس و آموزش مسائل معنوی - مذهبی مانند احکام بلوغ	۷
۷	ایجاد مکانی مطلوب و مناسب (قرائت‌خانه) برای خواندن درس با همکلاسیهای خود در اوقات فراغت	۶
۸	معرفی و پیشنهاد مطالعه کتاب داستان و رمانهای جذاب و مجاز به جای وقت‌گذرانی در فضای مجازی	۶
۹	اجرای فعالیتهای مذهبی با شرکت دانش‌آموزان در نماز جمعه و نماز جماعت مسجد محله	۳
۱۰	اجرای طرح مدام (مشارکت دانش‌آموزان در امور مدارس) برای ایجاد حس مسئولیت‌پذیری	۳
۱۱	بردن دانش‌آموزان همراه با مادرانشان به باشگاه ورزشی با نظارت مدرسه	۱
۱۲	اجرای مسابقات ورزشی میان دانش‌آموزان و معلمان برای ایجاد علاقه دانش‌آموزان به ورزش	۱

بر اساس نتایج مصاحبه (جدول ۱ و ۲) با مدیران مشخص شد که فعالیتهای فوق برنامه که در مدارس دخترانه دوره متوسطه اول برگزار می شود بیشتر بر اساس مسابقات، المپیادها و بخشنامه هایی است که آموزش و پرورش اجرا می کند. در این زمینه مدیران به دلیل کمبود هزینه سرانه، نداشتن وقت کافی برای اجرای کلاسها، فقط به برگزاری کلاسهای اکتفا می کنند که آموزش و پرورش ابلاغ کرده است تا دانش آموزان را برای شرکت در مسابقات و المپیادهای فرهنگی، مذهبی و ورزشی آماده کنند. گفتنی است که در زمینه آموزشی، اکثر مدیران بیان کردند که به صورت اختیاری و با نظارت آموزش و پرورش با توجه به سطح دانش آموزان، کلاسهای تست زنی و تقویتی برگزار می کنند.

● **سؤال پژوهشی دوم:** ساختار مطلوب فعالیتهای فوق برنامه از دیدگاه دانش آموزان دختر دوره متوسطه اول چگونه است؟

● **سؤال پژوهشی سوم:** ساختار مطلوب فعالیتهای فوق برنامه از دیدگاه مادران دانش آموزان دوره متوسطه اول چگونه است؟

جدول ۳. میانگین، رتبه و آزمون تحلیل واریانس رتبه ای فریدمن برای سؤلهای پژوهشی دوم و سوم

گویه ها	میانگین دانش آموزان N=۳۷۵	رتبه	میانگین مادران N=۳۵۵	رتبه	رتبه	خی دو دانش آموزان ۳۷۰/۲۷
● فعالیتهای ورزشی	۲/۵۴	۱	۳/۱۱	۱	۱	درجه آزادی
● فعالیتهای مهارتی - حرفه ای	۳/۲۹	۳	۳/۴۱	۳	۳	معناداری
● فعالیتهای فرهنگی - هنری	۲/۹۴	۲	۳/۶۴	۲	۴	خی دو مادران
● فعالیتهای مذهبی - معنوی	۴/۹۱	۶	۳/۷۴	۵	۵	درجه آزادی
● فعالیتهای آموزشی - درسی	۳/۹۱	۵	۳/۱۵	۲	۲	معناداری
● فعالیت با اختیار خود در منزل	۳/۳۹	۴	۳/۹۲	۶	۶	

با توجه به جدول شماره ۳، نتایج اولویت بندی و رتبه بندی کلی فعالیتهای فوق برنامه با سطح $(P < 0/001)$ درباره سؤال پژوهشی دوم نشان می دهد که دانش آموزان به فعالیتهای ورزشی با میانگین

۱. به دلیل مشابهت ساختار پرسشنامه دانش آموزان و مادران، آزمون آماری مورد استفاده، رعایت اختصار در مقاله و امکان مقایسه نظرات دو گروه، یافته های سؤلهای پژوهشی دوم و سوم با هم ارائه شده است.

۲/۵۴ بیشترین علاقه و به فعالیتهای مذهبی و معنوی با میانگین ۴/۹۱ کمترین علاقه را دارند. همچنین نتایج اولویت‌بندی و رتبه‌بندی کلی فعالیتهای فوق‌برنامه با سطح ($P < 0/001$) درباره سؤال پژوهشی سوم نشان می‌دهد که فعالیتهای ورزشی با میانگین ۳/۱۱ اولین ترجیح مادران برای فرزندشان است و به فعالیتهایی با اختیار خود در منزل با میانگین ۳/۹۲ برای فرزندشان کمترین علاقه را ابراز کرده‌اند. علاوه بر رتبه‌بندی شش دسته اصلی فعالیتهای فوق‌برنامه، شش فعالیت ذیل هر دسته اصلی در پرسشنامه دانش‌آموزان و مادران پیشنهاد شده بود که در ادامه یافته‌های آن، از نظر دانش‌آموزان و مادران ارائه می‌شود.

جدول ۴. میانگین، رتبه و تحلیل واریانس رتبه‌ای فریدمن فعالیتهای فوق‌برنامه ورزشی از نظر دانش‌آموزان دختر و مادران

گوبه‌ها	میانگین دانش‌آموزان N=۳۷۵	رتبه	میانگین مادران N=۳۵۵	رتبه	رتبه و میانگین دانش‌آموزان	خی‌دو
● حضور در مسابقات و المپیادهای ورزشی	۴/۱۲	۶	۳/۹۱	۵	درجه آزادی	۱۱۵/۴۹
● حضور در کلاس ژیمناستیک، والیبال یا بسکتبال باشگاه	۲/۸۵	۱	۲/۸۳	۱	معناداری	۰/۰۰۱
● کوهنوردی یا تیراندازی	۳/۵۸	۳	۳/۹۴	۶	خی‌دو مادران	۱۰۴/۶۸
● دو، پیاده‌روی، تنیس یا بدمینتون در مکانهای ورزشی، محله یا پارکها	۳/۵۹	۴	۳/۴۸	۳	درجه آزادی	۵
● دوچرخه‌سواری یا طناب‌بازی (انفرادی و ترجیحاً در خانه)	۳/۷۷	۵	۳/۷۶	۴	معناداری	۰/۰۰۱
● شنا (استخر)	۳/۰۷	۲	۳/۰۳	۲		

با توجه به جدول شماره ۴، نتایج رتبه‌بندی فعالیتهای فوق‌برنامه ورزشی با سطح ($P < 0/001$) نشان می‌دهد که دانش‌آموزان به حضور در کلاسهای ژیمناستیک، والیبال یا بسکتبال باشگاه با میانگین ۲/۸۵ بیشترین علاقه و به حضور در مسابقات و المپیادهای ورزشی با میانگین ۴/۱۲ کمترین علاقه را دارند. همچنین نتایج رتبه‌بندی با سطح ($P < 0/001$) نشان می‌دهد که حضور در کلاسهای ژیمناستیک، والیبال یا بسکتبال باشگاه با میانگین ۲/۸۳ اولین ترجیح مادران برای فرزندشان بوده است و به کوهنوردی یا تیراندازی با میانگین ۳/۹۴ کمترین علاقه را نشان دادند.

جدول ۵. میانگین، رتبه و تحلیل واریانس رتبه‌های فریدمن فعالیتهای فوق برنامه مهارتی - حرفه‌ای از نظر دختران و مادران

گویه‌ها	میانگین دانش آموزان N=۳۷۵	رتبه	میانگین مادران N=۳۵۵	رتبه	خی‌دو دانش آموزان ۳۴/۶۷
● خطاطی، نقاشی، طراحی و گرافیک	۳/۲۱	۳	۲/۷۴	۱	درجه آزادی ۵
● بازیگری تئاتر و سینما، نویسندگی یا عکاسی	۲/۵۱	۱	۳/۳۳	۳	معناداری ۰/۰۰۱
● نواختن آلات موسیقی	۲/۷۵	۲	۳/۵۶	۴	خی‌دو مادران ۱۴۲/۷۷
● کار با چوب، مجسمه‌سازی یا سفالگری	۴/۰۷	۵	۳/۹۲	۵	درجه آزادی ۵
● کامپیوتر	۳/۹۰	۴	۳/۱۵	۲	معناداری ۰/۰۰۱
● نگهداری گل و گیاه در منزل	۴/۵۳	۶	۴/۲۶	۶	

با توجه به جدول شماره ۵، نتایج رتبه‌بندی فعالیتهای فوق برنامه مهارتی - حرفه‌ای با سطح نشان می‌دهد که دانش آموزان به بازیگری تئاتر و سینما، نویسندگی و عکاسی با میانگین ۲/۵۱ بیشترین علاقه و به نگهداری گل و گیاه در منزل با میانگین ۴/۵۳ کمترین علاقه را دارند. همچنین نتایج با سطح ($P < 0/001$) نشان می‌دهد که خطاطی، نقاشی، طراحی و گرافیک با میانگین ۲/۷۴ ترجیح مادران برای فرزندشان بوده است، در حالی که به نگهداری گل و گیاه در منزل با میانگین ۴/۲۶ برای فرزندشان علاقه‌ای ندارند.

جدول ۶. میانگین، رتبه و تحلیل واریانس رتبه‌های فریدمن فعالیتهای فوق برنامه فرهنگی - هنری از نظر دختران و مادران

گویه‌ها	میانگین دانش آموزان N=۳۷۵	رتبه	میانگین مادران N=۳۵۵	رتبه	خی‌دو دانش آموزان ۳۶۴/۴۴
● عضویت در تشکلهای دانش آموزی / گروه سرود و نمایش مدرسه	۴/۲۶	۶	۳/۵۲	۴	درجه آزادی ۵
● بازدید از مکانهای مختلف (علمی، فرهنگی و تاریخی)	۲/۷۴	۲	۳	۲	معناداری ۰/۰۰۱
● شرکت در کلاس موسیقی، تئاتر، داستان‌نویسی و قصه‌گویی، شعرخوانی و نویسندگی	۲/۵۰	۱	۳/۲۳	۳	خی‌دو مادران ۱۶۹/۰۲

جدول ۶. (ادامه)

گویه‌ها	میانگین دانش‌آموزان N=۳۷۵	رتبه	میانگین مادران N=۳۵۵	رتبه	خی‌دو دانش‌آموزان ۳۶۴/۴۴
● شرکت در کلاسها و مسابقات خوشنویسی، طراحی، نقاشی، کاردستی، عکاسی، خطاطی	۳/۰۳	۳	۲/۸۴	۱	درجه آزادی ۵
● ساخت وسایل با مواد دورریختنی	۴/۲۰	۴	۳/۹۹	۵	معناداری ۰/۰۰۱
● تهیه روزنامه دیواری، عکس، فیلم، پوستر، کلکسیون و ساخت مدلهای مرتبط با درس	۴/۲۴	۵	۴/۳۷	۶	

با توجه به جدول شماره ۶، نتایج رتبه‌بندی فعالیت‌های فوق‌برنامه فرهنگی - هنری با سطح نشان می‌دهد که دانش‌آموزان به شرکت در کلاسهای موسیقی، تئاتر، داستان‌نویسی، قصه‌گویی، شعرخوانی و نویسندگی با میانگین ۲/۵۰ بیشترین علاقه و به شرکت در انجمنها و تشکلهای دانش‌آموزی و گروه سرود با میانگین ۴/۲۶ کمترین علاقه را دارند. همچنین نتایج با سطح نشان می‌دهد که شرکت در کلاسها و مسابقات خوشنویسی، طراحی، نقاشی، کاردستی، عکاسی و خطاطی با میانگین ۲/۸۴ ترجیح مادران برای فرزندشان بوده است، درحالی‌که به تهیه روزنامه دیواری یا عکس، فیلم، کلکسیون و ساخت مدلهای درسی با میانگین ۴/۳۷ برای فرزندشان علاقه‌ای ندارند.

جدول ۷. میانگین، رتبه و تحلیل واریانس رتبه‌ای فریدمن فعالیت‌های فوق‌برنامه مذهبی - معنوی از نظر دختران و مادران

گویه‌ها	میانگین دانش‌آموزان N=۳۷۵	رتبه	میانگین مادران N=۳۵۵	رتبه	خی‌دو دانش‌آموزان ۳۴۷/۷۹
● شرکت در مراسم تعزیه و روضه‌خوانی	۳/۹۱	۴	۳/۸۲	۵	درجه آزادی ۵
● شرکت در کلاس یا مسابقات احکام، قرآن و نهج‌البلاغه	۴/۵۰	۶	۳/۴۰	۴	معناداری ۰/۰۰۱
● زیارت اماکن متبرکه	۲/۵۳	۱	۲/۸۴	۱	خی‌دو مادران ۲۰۴/۲۹
● شرکت در نماز جماعت/جمعه	۳/۰۵	۳	۲/۹۵	۲	درجه آزادی ۵

جدول ۷. (ادامه)

گروه‌ها	میانگین دانش‌آموزان N=۳۷۵	رتبه	میانگین مادران N=۳۵۵	رتبه	خی‌دو دانش‌آموزان ۳۴۷/۷۹
● شرکت در جشنهای مذهبی	۲/۸۱	۲	۳/۳۵	۳	معناداری ۰/۰۰۱
● حضور در پایگاه بسیج مسجد	۴/۱۷	۵	۴/۶۲	۶	

با توجه به جدول شماره ۷، نتایج رتبه‌بندی فعالیت‌های فوق‌برنامه مذهبی - معنوی با سطح نشان می‌دهد که دانش‌آموزان به زیارت اماکن متبرکه با میانگین ۲/۵۳ بیشترین علاقه و به شرکت در کلاسها یا مسابقات احکام، تفسیر قرآن و نهج‌البلاغه با میانگین ۴/۵۰ کمترین علاقه را دارند. همچنین نتایج با سطح ($P < ۰/۰۰۱$) نشان می‌دهد که زیارت اماکن متبرکه با میانگین ۲/۸۴ ترجیح مادران برای فرزندشان بوده است، درحالی‌که به حضور فرزندانشان در پایگاه بسیج مسجد و محله با میانگین ۴/۶۲ علاقه‌ای ندارند.

جدول ۸. میانگین، رتبه و تحلیل واریانس رتبه‌ای فریدمن فعالیت‌های فوق‌برنامه آموزشی و درسی از نظر دختران و مادران

گروه‌ها	میانگین دانش‌آموزان N=۳۷۵	رتبه	میانگین مادران N=۳۵۵	رتبه	خی‌دو دانش‌آموزان ۵۴/۸۵
● کلاس تقویتی و تست ریاضی	۳/۰۹	۱	۲/۲۳	۱	درجه آزادی ۵
● کلاس تقویتی و تست انگلیسی	۳/۲۱	۲	۳/۱۶	۲	معناداری ۰/۰۰۱
● کلاس مهارت‌های اجتماعی و سبک زندگی	۳/۸۲	۵	۳/۸۰	۴	خی‌دو مادران ۲۶۹/۹۸
● کلاس تقویتی و تست علوم	۳/۴۴	۳	۳/۴۱	۳	درجه آزادی ۵
● کلاس تقویتی و تست عربی	۳/۹۰	۶	۴/۰۲	۵	معناداری ۰/۰۰۱
● شرکت در آزمایشگاه برای انجام دادن آزمایشات مربوط به درس	۳/۴۸	۴	۴/۳۶	۶	

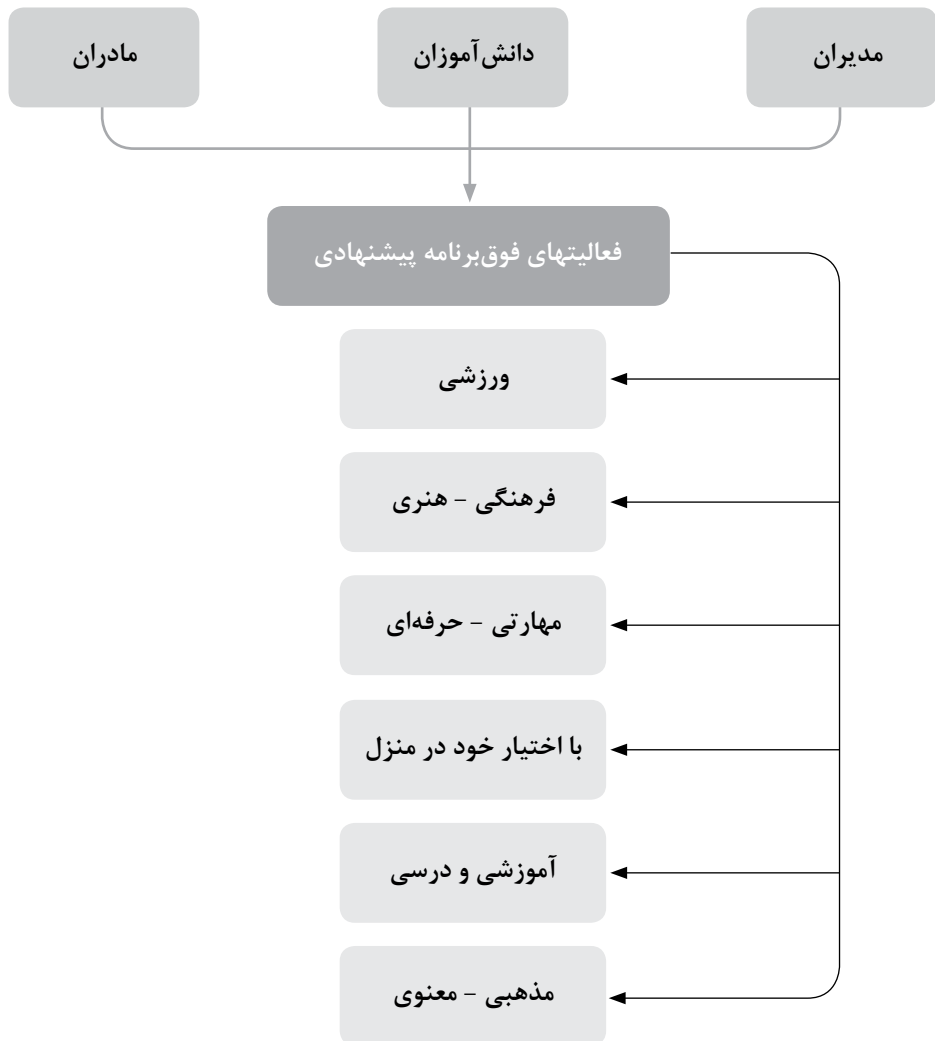
با توجه به جدول شماره ۸، نتایج رتبه‌بندی فعالیت‌های فوق برنامه آموزشی و درسی با سطح $P < 0/001$ نشان می‌دهد که دانش‌آموزان به شرکت در کلاس تقویتی و تست ریاضی با میانگین $3/09$ بیشترین علاقه و به شرکت در کلاس تقویتی و تست زبان عربی با میانگین $3/90$ کمترین علاقه را دارند. همچنین نتایج با سطح $P < 0/001$ نشان می‌دهد که شرکت در کلاس تقویتی و تست ریاضی با میانگین $2/23$ ترجیح مادران برای فرزندشان بوده است، درحالی‌که به شرکت در آزمایشگاه برای انجام دادن آزمایشات مربوط به درس با میانگین $4/36$ برای فرزندشان علاقه‌ای ندارند.

جدول ۹. میانگین، رتبه و تحلیل واریانس رتبه‌های فریدمن فعالیت‌های با اختیار خود در منزل از نظر دختران و مادران

گروه‌ها	میانگین دانش‌آموزان N=۳۷۵	رتبه	میانگین مادران N=۳۵۵	رتبه	رتبه	خی‌دو دانش‌آموزان ۱۷۷/۵۸
● نظافت اتاق خود، آشپزخانه و منزل برای کمک به مادر	۳/۵۴	۴	۲/۲۹	۱	۱	درجه آزادی
● آشپزی کردن	۳/۱۶	۲	۳/۲۲	۳	۳	معناداری
● تماشای تلویزیون، شنیدن رادیو یا موسیقی، بازی کامپیوتری	۲/۵۹	۱	۴/۰۴	۵	۵	خی‌دو مادران
● مطالعه درسی و غیردرسی به‌تنهایی	۳/۹۴	۵	۳/۱۱	۲	۲	درجه آزادی
● مطالعه درسی و غیردرسی با همکلاسیها	۴/۲۳	۶	۴/۲۹	۶	۶	معناداری
● دید و بازدید و صلورحم	۳/۵۱	۳	۴/۰۲	۴	۴	معناداری

با توجه به جدول شماره ۹، نتایج رتبه‌بندی فعالیت‌های فوق برنامه با اختیار خود در منزل با سطح $P < 0/001$ نشان می‌دهد که دانش‌آموزان به تماشای تلویزیون، گوش دادن رادیو یا موسیقی و بازی کامپیوتری با میانگین $2/59$ بیشترین علاقه و به مطالعه درسی و غیردرسی با همکلاسیها با میانگین $4/23$ کمترین علاقه را دارند. همچنین نتایج با سطح $P < 0/001$ نشان می‌دهد که نظافت اتاق خود، آشپزخانه و منزل برای کمک به مادر با میانگین $2/29$ ترجیح مادران برای فرزندشان بوده است، درحالی‌که به مطالعه درسی و غیردرسی با همکلاسیها با میانگین $4/29$ برای فرزندشان علاقه‌ای ندارند.

سؤال پژوهشی چهارم: ساختار پیشنهادی و جامع فعالیتهای فوق برنامه برای دختران دوره متوسطه اول با توجه به مقایسه نظرات مدیران، مادران و دانش آموزان چگونه است؟
محققان پژوهش حاضر با مقایسه تطبیقی به این جمع بندی رسیدند که ساختار پیشنهادی فعالیتهای فوق برنامه برخاسته از سه سوسازی نظرات مدیران، مادران، و دانش آموزان به شکل ذیل است (شکل ۱).

شکل ۱. ساختار پیشنهادی فعالیتهای فوق برنامه برخاسته از سه سوسازی

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش با استفاده از راهبرد سه‌سوسازی، ساختار جامع فعالیتهای فوق‌برنامه با نظرسنجی از سه گروه مدیران، دانش‌آموزان و مادران و با سه ابزار (مصاحبه و دو پرسشنامه) تدوین شده است.

سؤال پژوهشی اول مربوط به بررسی وضعیت فعلی فعالیتهای فوق‌برنامه در مدارس دخترانه است. نتایج مصاحبه‌ها نشان داد که همه مدیران متعهدند تا از دستورات اداره آموزش و پرورش برای اجرای فعالیتهای فوق‌برنامه پیروی کنند و تقریباً از ساختار یکسانی در اجرای فعالیتهای بهره می‌گیرند. مدیران خلاقیت، ابتکار و نوآوری چندانی در این فعالیتهای نداشتند. مشکلاتی مانند محدودیت مالی، وقت ناکافی دانش‌آموزان به دلیل اینکه بیشتر اوقات فراغتشان با درس خواندن پر می‌شود و حوادث ناگواری که ممکن است حین اجرای فعالیتهای پیش‌آید، سبب شده است که مدیران توجه کمی به این فعالیتهای داشته باشند و آن را مسئله اصلی دانش‌آموزان ندانند. اولویت مدیران، فعالیتهای فوق‌برنامه آموزشی و درسی است. مدیران ادعان داشتند اگر اوقات بیکاری یا فراغتی برای دانش‌آموزان است باید صرف تقویت وضعیت آموزشی و درسی شود، زیرا موفقیت در مدرسه مقدمه موفقیت‌های بعدی در تحصیلات دانشگاهی، یافتن شغل و کسب منزلت اجتماعی مناسب است. البته مسئولان اداره آموزش و پرورش و والدین، کسب موفقیت‌های تحصیلی را بسیار مهم می‌دانند. دیوار مدارس متوسطه دوره اول یزد، پوشانده از بنرهای تصویر دانش‌آموزان درسخوان و با معدل بالاست. والدین یزدی به‌شدت به تحصیل فرزندان اهمیت می‌دهند و علیرغم مشکلات اقتصادی، حاضر به پرداخت هرگونه هزینه آموزشی هستند. بیش از بیست و پنج سال است که دانش‌آموزان استان یزد بهترین عملکرد را در قبولی کنکور سراسری دانشگاهها داشته‌اند و آموزش و پرورش استان مصراانه می‌کوشد این افتخار تداوم یابد. نتیجه‌اش تأکید والدین، مسئولان استان و مدیران مدارس بر اولویت کسب موفقیت تحصیلی و به حاشیه رفتن فعالیتهای فوق‌برنامه حتی در دوره متوسطه اول است.

نتایج سؤال پژوهشی دوم درباره ساختار مطلوب فعالیتهای فوق‌برنامه از دیدگاه دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه اول نشان داد که از نظر دانش‌آموزان، فعالیتهای فوق‌برنامه به‌طور کلی، فعالیتهای ورزشی، فرهنگی-هنری و مهارتی-حرفه‌ای در اولویت قرار دارند و فعالیتهای معنوی-مذهبی، آموزشی-درسی و با اختیار خود در منزل کمتر اهمیت دارند. طبیعی است که به دلیل گستردگی فعالیتهای مذهبی در شهر یزد و تأکید زیاد بر مسائل آموزشی در مدرسه، دختران خواستار فرصت استفاده از فعالیتهای ورزشی، تفریحی، فعالیتهای فرهنگی و مهارتی باشند. همچنین، باتوجه

به انتخاب اکثریت نمونه آماری از مدارس خاص (امام حسین (ع) غیردولتی، مدارس جوادی و منصب‌دار مدارس هیات امنایی) و دغدغه اولیا و دانش‌آموزان به انتخاب این نوع مدارس به سبب برتری فعالیتهای آموزشی نسبت به سایر فعالیتها و غنای این نوع برنامه‌ها در مدارس مذکور، این امر سبب گرایش دانش‌آموزان به فعالیتهای ورزشی، تفریحی، فرهنگی و مهارتی شده است.

سؤال پژوهشی سوم درباره ساختار مطلوب فعالیتهای فوق‌برنامه از دیدگاه مادران است. در مقایسه با سؤال پژوهشی دوم، مادران در دو فعالیت ورزشی و مهارتی - حرفه‌ای با دختران موافق‌اند، اما ترجیح مادران به جای فعالیتهای فرهنگی و هنری، فعالیتهای آموزشی - درسی است. توجه و تأکید مدیران به فعالیتهای آموزشی و درسی و همچنین توجه مادران به این فعالیتها با پژوهشهای بکبان و الجاراله (۲۰۱۵)، شوپباخ (۲۰۱۴)، وایت و همکاران (۲۰۱۸)، بیژن‌تاش (۱۳۸۸) و رحیمی و همکاران (۱۳۹۳) همسوسست. نتایج پژوهشهای متعدد نشان داده است که شرکت در فعالیتهای فوق‌برنامه آموزشی و درسی می‌تواند سبب افزایش معدل دانش‌آموزان و بهبود پیشرفت تحصیلی آنها شود. کم‌علاقگی مادران و دانش‌آموزان به فعالیتهای فوق‌برنامه معنوی - مذهبی با پژوهش ترنیک (۱۳۸۸) ناهم‌سوسست. گرچه به دلیل تنوع برنامه‌های مذهبی در سطح شهر یزد، اغلب دختران به همراه خانواده در مراسم مذهبی شرکت می‌کنند، اما کم‌توجهی به این فعالیتها با دو مورد از فعالیتهای فوق‌برنامه قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران: الف) ارائه برنامه جامع آموزش قرآن اعم از روخوانی و فهم قرآن و برنامه تلفیقی قرآن، معارف اسلامی و عربی با اهداف قرآنی؛ ب) برنامه‌ریزی جهت تدوین برنامه‌های آموزشی ارتقای سلامت جسمانی و روانی مبتنی بر آموزه‌های دینی و قرآنی، همخوانی ندارد. با توجه به اینکه در اسناد بالادستی تأکید ویژه بر اجرای فعالیتهای مذهبی و معنوی شده است و دانش‌آموزان علاقه کمی به انجام دادن این فعالیتها ابراز کرده‌اند، باید معاونان پرورشی با طراحی برنامه‌های جامع با همکاری مادران و مشارکت داوطلبانه دانش‌آموزان، آنها را به سمت این فعالیتها سوق دهند.

به‌طور کلی با توجه به یافته‌های سؤال پژوهشی چهارم، استقبال از فراهم‌سازی فرصت برای فعالیتهای مهارتی - حرفه‌ای، هنری و ورزشی با اهداف ذکرشده فعالیتهای فوق‌برنامه در برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، از جمله هدایت تحصیلی بر اساس علایق و ویژگیهای دانش‌آموزان، توسعه حرفه‌ای و تأمین سرمایه انسانی مورد نیاز کشور و بسترسازی برای کسب حداقل یک مهارت با توجه به نیاز بازار کار تا پایان برنامه برای تمامی دانش‌آموزان دوره متوسطه همخوانی دارد. در حال حاضر، براساس هشدار معاونت تربیت بدنی و سلامت وزارت آموزش و پرورش، بسیاری از نوجوانان به دلیل کم‌تحرکی و پرخوری در خطر ابتلا به چاقی (طرح کوچ: کنترل وزن و چاقی) و بر اساس شواهد پژوهشی (زندونیان، حیدری، باقری و عطارزاده، ۱۳۹۲)

درگیر آسیبهای فضای مجازی‌اند. بيتدید فعالیتهای فوق‌برنامه سرشار از فرصتهای ارزشمند تربیتی، بهترین راه مقابله با کم‌حرکی و صیانت دانش‌آموزان از آسیبهای فضای مجازی است. پیشنهاد می‌شود که فعالیتهای فوق‌برنامه براساس نظرات و علایق دانش‌آموزان طراحی و تدوین شود و خط‌مشی‌هایی برای شرکت داوطلبانه اکثر دانش‌آموزان در این فعالیتهای اتخاذ شود. همچنین فعالیتهای فوق‌برنامه با همکاری مدیران، معلمان، مادران و دانش‌آموزان طراحی و اجرا شود. از محدودیتهای این پژوهش می‌توان به همکاری ضعیف برخی مدیران مدارس برای انجام دادن مصاحبه و دقت پایین برخی از دانش‌آموزان و مادران در تکمیل پرسشنامه‌ها اشاره کرد.

- احمدوند، محمدعلی. (۱۳۹۱). روان‌شناسی بازی. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- احمدی، آمنه. (۱۳۹۲). ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره متوسطه: ضرورت توجه به ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان دوره متوسطه در تعیین ساختار نظام آموزشی. *رشد آموزش متوسطه*، ۱، ۳۳-۳۵.
- امام‌جمعه، سیدمحمد رضا؛ احمدی، غلامعلی و تیمورنیا، مهین. (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی فعالیت‌های فوق‌برنامه دوره ابتدایی ایران با کشورهای آمریکا، انگلستان و مالزی. *پژوهش‌های برنامه‌درسی*، ۳ (۱)، ۱۷-۶۵.
- باقری، خسرو. (۱۳۸۹). درآمدی بر فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران. *جلد دوم*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- بیژن‌ناش، گیتی. (۱۳۸۸). تأثیر مشارکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر و پسر سال سوم متوسطه نواحی ۱ و ۴ آموزش و پرورش شهر شیراز (سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷). *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرودشت.
- پاک‌سرشت، محمدجعفر. (۱۳۸۷). تربیت (به قلم جمعی از مولفان). اهواز: دانشگاه شهید چمران.
- ترینیکی، مرتضی. (۱۳۸۸). نقش برنامه‌های درسی و فعالیت‌های فوق‌برنامه در تبیین تربیت دینی از نظر معلمان و مربیان پرورشی شهر قوچان در سال تحصیلی ۸۸-۸۷. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه علامه طباطبائی.
- حیدرزاده، فرهاد. (۱۳۹۰). بررسی فعالیت‌های فوق‌برنامه در مدارس راهنمایی شبانه‌روزی شهرستان ماکو در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ (مطالعه موردی). *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه تبریز.
- رحمانی، شورش. (۱۳۸۸). طراحی برنامه‌درسی مبتنی بر پرورش روحیه تعاون در دوره متوسطه. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه تربیت معلم تهران.
- رحیمی، حسن؛ رضایی نیارکی، فهیمه و زراعتی ایده‌لو، رقیه. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان از دیدگاه مدیران، دبیران و دانش‌آموزان دبیرستانهای استان تهران. *نخستین همایش ملی علوم تربیتی و روان‌شناسی*، مرودشت، شرکت اندیشه‌سازان مبتکر جوان.
- زندوانیان، احمد؛ حیدری، مریم؛ باقری، ریحانه و عطارزاده، فاطمه. (۱۳۹۲). آسیب‌های فضای مجازی بین دانش‌آموزان دختر. *مطالعات فرهنگ-ارتباطات*، ۱۴ (۲۳)، ۲۱۶-۱۹۵.
- سلجوقی، سیدمحمد. (۱۳۹۲). *فعالیت‌های تربیتی، اجتماعی و فوق‌برنامه*. کرمان: خدمات فرهنگی.
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر. (۱۳۹۳). *نقش فعالیت‌های فوق‌برنامه در تربیت نوجوانان*. تهران: اطلاعات.
- شکوهی، غلامحسین. (۱۳۸۱). *تعلیم و تربیت و مراحل آن*. مشهد: آستان قدس رضوی، به نشر.
- شکوهی‌یکتا، محسن و پرند، اکرم. (۱۳۸۲). برنامه‌های بعد از مدرسه. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۱۹ (۴)، ۶۷-۹۶.
- فتحی‌واجارگاه، کوروش. (۱۳۸۶). *برنامه‌درسی به‌سوی هویت‌های جدید*. شرحی بر نظریات معاصر برنامه‌درسی (جلد اول). تهران: آبیژ.
- فرزانه، سیف‌الله و فلاحتی شهاب‌الدینی، راضیه. (۱۳۹۴). بررسی عوامل اجتماعی موثر بر گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی (مورد مطالعه: دانش‌آموزان دختر متوسطه دوره دوم شهر بابل). *مشارکت و توسعه اجتماعی*، ۱ (۱)، ۱-۲۲.
- قانون برنامه پنجساله توسعه جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۴-۱۳۹۰). مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مجلس شورای اسلامی.
- گوتک، جرالدا. (۱۹۹۷). *مکاتب فلسفی و آرای تربیتی*، ترجمه محمدجعفر پاک‌سرشت (۱۳۸۰). تهران: سمت.
- ملکی، حسن. (۱۳۹۱). *آشنایی با فعالیت‌های تربیتی اجتماعی (فعالیت‌های فوق‌برنامه)*. تهران: آبیژ.
- نوروزی‌مصیر، رضا و رحمانی، جهانبخش. (۱۳۹۵). مقایسه نمرات دانش‌آموزان مدارس مقطع متوسطه دارای فعالیت‌های فوق‌برنامه و فاقد فعالیت‌های فوق‌برنامه در آزمون رشد مهارت‌های اجتماعی ماتسون. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، ۱۳ (۲)، ۱۴۵-۱۵۵.

- Adachi-Mejia, A. M., Gibson Chambers, J. J., Li, Z., & Sargent, J. D. (2014). The relative roles of types of extracurricular activity on smoking and drinking initiation among tweens. *Academic Pediatrics, 14*(3), 271-278.
- Annu, S., & Mishra, S. (2013). Impact of extracurricular activities on students in private school of Lucknow District. *International Journal of Humanities and Social Science Invention, 2*(6), 92-94.
- Bakoban, R. A., & Aljarallah, S. A. (2015). Extracurricular activities and their effect on the student's grade point average: Statistical study. *Educational Research and Reviews, 10*(20), 2737-2744.
- Denault, A.-S., & Guay, F. (2017). Motivation towards extracurricular activities and motivation at school: A test of the generalization effect hypothesis. *Journal of Adolescence, 54*, 94-103.
- Denault, A. S., Ratelle, C., Duchesne, S., & Guay, F. (2019). Extracurricular activities and career indecision: A look at the mediating role of vocational exploration. *Journal of Vocational Behavior, 110*, 43-53.
- Feldman, A. F., & Matjasko, J. L. (2005). The role of school-based extracurricular activities in adolescent development: A comprehensive review and future directions. *Review of Educational Research, 75*(2), 159-210.
- Hancock, D., Dyk, P., & Jones, K. (2012). Adolescent involvement in extracurricular activities: Influences on leadership skills. *Journal of Leadership Education, 11*(1), 84-101.
- Long, R. (2020). Protect students' educational future through social capital opportunities in sport and non-sport extracurricular activities. *Administrative Issues Journal: Connecting Education, Practice, and Research, 10*(1), 1-15.
- Martinez, A., Coker, C., McMahon, S. D., Cohen, J., & Thapa, A. (2016). Involvement in extracurricular activities: Identifying differences in perceptions of school climate. *The Educational and Developmental Psychologist, 33*(1), 70-84.
- Nagovitsyn, R. S., Osipov, A. Y., Kudryavtsev, M. D., & Markov, K. K. (2020). Decrease of the cognitive dissonance of the foreign students at the Russian University based on the extracurricular activities. *European Journal of Contemporary Education, 9*(2), 365-377.
- Ruvalcaba, N. A., Gallegos, J., Borges, A., & Gonzalez, N. (2017). Extracurricular activities and group belonging as a protective factor in adolescence. *Psicología Educativa, 23*(1), 45-51.
- Sabo, H., & Mureşianu, M. (2015). Optimizing strategies for the inter-individual relationships in primary school through the extracurricular activities. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 180*, 696-701.
- Schuepbach, M. (2014). Effects of extracurricular activities and their quality on primary school-age students' achievement in mathematic in Switzerland. *School Effectiveness and School Improvement, 26*(2), 279-295.
- White, T., Scott, L. D., & Munson, M. (2018). Extracurricular activity participation and educational outcomes among older youth transitioning from foster care. *Children and Youth Services Review, 85*, 1-8.

